

Asurlular'da Cenaze Ritüelleri ve Ölü Gömme Gelenekleri

Funeral Rituals and Burial Customs in Assyrians

Ebru MANDACI¹

Abstract

In this study, we tried to determine the funeral rituals and burial customs in Assyrian faith by evaluating the limited information obtained from written documents and archaeological data. According to the beliefs of Mesopotamian societies, the deceased continued to live in the other world called the Land of the Dead. The person who died because of belief in the Hereafter was buried with his personal belongings. The funeral rituals were of great importance for the soothing of the soul of the deceased and the journey to the land of the dead. A glorious funeral and proper presentations had to be made for the soul of the deceased to be comfortable. The person who died in the Assyrian faith lived in the land of the dead in the form of a soul, and the souls still needed to be catered as part of the family. In line with this idea, the dead were usually buried on the floor of the houses. The Assyrians thought the graves as a gateway to the land of the dead.

Keywords: *Assyrian, Death, Funeral ritual, Grave, Grave goods.*

Öz

Bu çalışmada yazılı belgelerden elde edilen kısıtlı bilgiler ile arkeolojik verileri değerlendirerek, Asur inancında cenaze ritüelleri ve ölü gömme geleneklerini belirlemeye çalıştık. Mezopotamya toplumlarının inancına göre ölen kişi "Ölüler Diyarı" adı verilen öteki dünyada yaşamaya devam etmekteydi. Ahiret inancından dolayı ölen kişi şahsi eşyalarıyla beraber gömülmüştür. Cenaze ritüellerinin, ölenin ruhunun yatıştırılması ve ölümler diyarına geçiş yolculuğu için büyük önemi vardı. Ölen kişinin ruhunun rahat etmesi için görkemli bir cenaze töreni ve uygun sunular yapılmalıydı. Asur inancında ölen kişi ölümler diyarında ruh şeklinde yaşamaktaydı ve ruhlara halen ailenin bir parçası olarak yiyecek-içecek verilmesi gerekiyordu. Bu düşünce doğrultusunda ölümler genellikle evlerin zeminine gömülmüştür. Asurlular mezarları ölümler diyarına açılan bir kapı olarak düşünmüşlerdir.

Anahtar Kelimeler: *Asur, Ölüm, Cenaze ritüeli, Mezar, Mezar eşyası.*

¹ Bitlis Eren Üniversitesi, Tarih Bölümü mandaciebru@hotmail.com.

Giriş

Ölümün en genel tanımı, yaşamsal fonksiyonların son bulmasıdır. Ölüm yaşamsal döngüde bir değişimdir ve yaşamın son bulması olarak anlaşılır ve tanımlanır. Diğer taraftan ölüm görecelidir ve bundan dolayı toplumların sosyal tepkileri ve ritüeller bireye, zamana, mekâna, toplumlara ve kültürlere göre değişiklik göstermektedir².

Yaşamın tam zıttı olan ölüm, en eski dönemlerden itibaren çözümü aranan bir olgu olmuştur. Bireyin yaşam döngüsü olan ölümden sonra ne olduğu merak edilmiştir. Ölüme çare bulamayan insanoglu, ölen kişinin bu dünyadan bir başka dünyaya göç ederek, orada yaşamını sürdürdüğünü kabul etmiştir. Toplumların öteki dünya anlayışı ve dini inanışlarıyla birlikte ölümler gömülmeye başlamıştır. Zaman içerisinde mezar çeşitlerinde de artış meydana gelmiştir. Ölen kişinin şahsi eşyaları yeni yaşam yeri olan öteki dünyada kullanması amacıyla mezara yerleştirilmiştir. Ölen kişinin bedenine uygulanan gömme adetleri ise ait olduğu toplumun kültürünü yansıtmaktadır. Bunlar dini inanış doğrultusunda ölen kişinin akrabaları ve yakınları tarafından uygulanarak, alt nesillere geçmiştir. Ölen kişinin ölümler diyarında rahat etmesi için birtakım ritüeller gerçekleştirilmiştir³.

Mezopotamya toplumlarında da ölüm insanlar için kaçınılmaz bir yazgı olarak düşünülmüştür. Eski Mezopotamya halkları ölümü, kişinin son nefesini vermesi olarak kabul etmişlerdir. Nefes tanrılar tarafından verilir ve insan yaşamı süresince alıp verdikten sonra ölüm anında son defa verilir düşüncesi hâkimdi. Mezopotamya’da insanın ölümden sonra geçirdiği değişiklik hususunda çok fazla düşünmüşlerdir. Ölen kişi ebediyete kadar yok olmuyor, varlığı devam ediyordu. Bu sebeple de ölenin artakalanları mezara bırakılıyordu. Ölen kişi ölüm anında uyuyup kalmış gibi düşünülmekteydi ve dinlenmesi için eşyalarının mezara bırakılması gerekiyordu. Ölen insanın mezarda sadece iskeleti kalmaktaydı. Ölüden geriye onu doğrudan temsil eden hayaletinin, ruhunun kaldığına inanılmıştır⁴.

1. Cenaze Ritüelleri

Mezopotamya toplumlarında ölen bir bireyin uygun şekilde gömülmesi ölümler diyarına girişi için büyük önem taşımaktaydı. Büyük bir cenaze töreni yapılmazsa, ölüm iblisinin yeryüzünde dolaşacağı düşüncesi vardı. Mezarın rahatsız edilmesi ve ölümlerin uygun sunularının kesilmesi durumunda, ölüm iblisi bir rahip tarafından yeraltı dünyasına geri yönlendirilmek için ritüeller gerçekleştirilene kadar canlıların canını sıkacaktır. Bu nedenle zengin ya da fakir, kral veya işçi olsun düzgün bir cenaze töreni önemliydi⁵.

Kraliyet ailesinden bir kişinin ölümü durumunda “*taklimtu ritüeli*” düzenlenirdi. Taklimtu ritüelinin tek açık tanımı kraliyet cenazeleriyle ilgilidir. Ritüel hazırlanan ölümlerin sergilenmesi, gömülmesi ve sonra şarkıcılar ile müzisyenler tarafından yapılan müziği içeren yas törenini kapsamaktadır. Yeni Asur kraliyet cenazesinde ölen kişinin vücudu yağlandıktan⁶ sonra mühürlenmiş bir lahite yerleştirilirdi. Ölen kişinin sevdiği eşyalar, altın ve gümüş nesnelere de dâhil olmak üzere yeraltı tanrılarının sunulan hediyelerle beraber mezara gömülmeden önce Tanrı Şamaş’ın görmesi için sergilenirdi. Ölümler yeraltı dünyasına yolculuklarında, sevdikleri eşyaların yanı sıra yeraltı tanrılarının armağanları içeren mezar eşyalarıyla beraber gönderilirdi. Bu geleneğin ne kadar yaygın olduğunu ve toplumun her bireyi için ne kadar sınırını olduğunu bilmiyoruz. Ölüm ile mezara gömülme arasında

² Burcu ve Akalın 2008, 30.

³ Parıltı ve Uhri 2018, 15.

⁴ Bottéro 2003, 298-300

⁵ Potts 1997, 230.

⁶ Belgelerde geçen yağlamak ifadesinin anlamı çok açık değildir. Akadca “pašāšu” fiilinin yağlamak, kutsal yağ sürmek, merhem sürmek, parfüm yağı gibi anlamları vardır. Cesedin yağlanması muhtemelen kutsal yağ ya da güzel koku sürülmesi anlamlarına gelmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Biggs, Brinkman, Civil, Farber, Gelb, Oppenheim, Reiner, Roth ve Stolper, 2005, 245-249).

bir süre yas tutmanın gerçekleştiği anlaşılmaktadır. Ölen kişi kral ise bu birkaç gün sürebilirdi. Yeni Asur döneminde ise 4 ila 5 gün devam etmiştir⁷.

Yas tutma yakınlarımızdan birisinin ölümüne duyulan üzüntüyü toplumsal kalıplar içerisinde ifade etme şeklidir. Ölen yakınının geri getirilemeyeceğinin acısı her dönemde yaşayan toplumlarda yasin antropolojik temelini meydana getirmektedir⁸. Cenaze törenlerinin önemli ritüellerinden olan “*yas tutma*” eyleminin sosyolojik açıdan çeşitli işlevleri bulunmaktadır. Yas tutma ritüeli sosyal yapıyı anlamak ve çözümlmek için önem arz etmektedir. Bu ritüel her şeyden önce sosyal bütünleşmeye katkı sağlamaktadır. Diğer taraftan geriye kalanların yaşam ile ölüm arasındaki ayrıma bakmalarına ve değerlerini tekrar belirlemelerine yardımcı olmaktadır⁹.

Taklimtu ritüelinde ölenlerin ve eşyalarının gösterilmesi sabah güneş doğduktan bir saat sonra gerçekleştirilirdi. Ölen kişi biraz uyanık ya da yatar durumda eşyalarıyla beraber sergilenirdi. Mezar ayinleri çoğu zaman ölen kişilere ait olan eşyaların yakıldığı bir arınma ritüeliyle sona ermiştir. Bu ritüel hem ölen kişinin hayatta kalanlarını ölüm ruhundan korumak hem de onları cesetle temastan arındırmak için uygulanırdı¹⁰. ABL 437: 14'te konuyla ilgili bilgi bulunmaktadır: “*Mezar odasını hazırladık, o ve kraliçesi dikkatlice hazırlandı, teşhirleri düzenlendi, onlar gömüldü ve üzerinde ağıt yakıldı*”¹¹.

Eski Asur dönemine ait tabletler yas törenin çok eski tarihlerden itibaren yapıldığını ve sadece kraliyet ailesinden kişiler için değil halk arasında da gerçekleştirildiğini göstermektedir. Örneğin Kültepe'de ele geçen Asurlu tüccarlara ait tabletlerde Asur cenaze gelenekleri hususunda bilgi veren vesikalar vardır. Anadolu'da Durhumit'te ölen Asurlu tüccar Şalim-Aşşur'un ölümünden sonra Asur geleneklerine uygun olarak yas töreni yapılmıştır. Itûr-ilî'nin Ennam-Aşşur'a yazdığı mektupta (kt 94/k 916) babalarının öldüğü ve yas töreninin düzenlendiği belirtilmektedir¹². Kt 94/k 1534 numaralı mektupta ise babalarının gömülmesinden sonra mezarının önüne anıt mezar yapıldığı anlatılmaktadır: “*Babamızın gömülü olduğu mezarın önüne bir ev yaptıklarında, masrafım 2 talent bakırdı, ve 15 mina bakır inşaatçının ücretiydi*”¹³. Kt 91/k 369 numaralı belgede de yas tutma parası ödendiği kayıtlıdır. Ayrıca tabletteki bilgilerden cenaze yemeği düzenlendiği de anlaşılmaktadır. Belgenin ilgili kısmı şöyledir:

“*İlabrat-bāni'nin hissesi olan 1/3 mina gümüşten 2 sheqel yas parası için ayırdık, 2 2/3 sheqel gümüş buğday için Lullu'ya verdik, 2 küp bira yas günü için aldık. İkinci gün 2 koyun için 3 1/4 sheqel, 3/8 sheqel yakacak odun için, 1/4 sheqel subārum için, 1/4 sheqel kamış için, 1/12 sheqel soğan için, 1/12 sheqel kavanoz kamışları için, 2 1/6 sheqel 'çiplak' bir koyun için ödedik; 7 küp bira aldık, 3/8 sheqel; ikinci günde 4 küp bira aldık; Aşşur-dān'ın oğlu (için) 1 sheqel gümüş ve 1 1/3 sheqel Lulu için, buğday için, ekledik; 7/12 sheqel 2 küp bira için ödedik; 1 sheqel gümüş 1 koyun için ödedik*”¹⁴. Kültepe'den çıkan diğer bir belgede ise İstar-lamassî'nin cenaze töreninde kullanılan sandalye ile yas töreninde ağıt yakan kişi için 19 1/2 sheqel ödeme yapıldığı belirtilmektedir¹⁵. Belgelerde sandalyelere yapılan atıflar, sunuların muhtemelen yaşayan aile bireyleri tarafından paylaşılan bir yemek biçimini aldığını, ancak doğrudan kanıt olmadığını göstermektedir¹⁶. Mezarlarda bulunan çanak-çömlek, bronz ve tahta veya fildişi

⁷ Potts 1997, 221.

⁸ Erginer 2004, 290.

⁹ Burcu ve Akalın 2008, 37.

¹⁰ Potts 1997, 221-222.

¹¹ Biigs vd. 2006, 80.

¹² Larsen 2010, 343.

¹³ Larsen 2010, 432.

¹⁴ Veenhof 2017, 266.

¹⁵ Kahya 2018, 52.

¹⁶ Bayliss 1973, 119.

içerisindeki dünyevi öğelerin çeşitliliği cenaze uygulamaları, özellikle de cenaze yemeği hakkında değerli bilgiler vermektedir¹⁷. Mezar kazılarında ortaya çıkarılan kaplardan bazıları hâlâ yemek artığı içermektedir¹⁸.

Yeni Asur vesikalarında da su, bira ya da şarap türü sunuların yapıldığı kayıtlıdır. Nimrud'da Mezar II'de batı duvarındaki oyuğa taş bir cenaze töreni tableti yerleştirilmiştir. Tablet Nimrud mezarlarına ait ve mezarda yatan kişinin adını içeren ilk tarihi bilgiyi sağladığı için büyük öneme sahip bir keşiftir. Belgedeki bilgiler şöyledir:

“Şamaş (Güneş Tanrısı ve ölünün yargıcı), Ereškigal (Ölüler Diyarı'nın kraliçesi), ve Anunnaki, Ölüler Diyarı'nın büyük tanrılarının emriyle, ölümlü kader Kraliçe Yaba'yı ölümlü yakaladı, ve atalarının yoluna seyahat etti. Her kim olursa olsun, gerek tahtta oturan bir kraliçe ya da kralın cariyesi olan saray hanımefendisi zaman gelir de, beni mezarımdan çıkarır ya da yanıma başkasını yetiştirirse ya da kötü bir niyetle mücevherlerime el koyar ya da bu mezarın mührünü kırarsa, ruhu açık kırsal alanda susuzlukta dolaşsın. Aşağıda, Ölüler Diyarı'nda ona Anunnakku ile teslim almaya izin verme, takallu-sunusu olarak biraz saf su, bira, şarap ya da un libasyonu!”¹⁹.

Nimrud'da Mezar III'te de gömme gelenekleri konusunda bilgi veren yazıt bulunmuştur. Yazıtta mezarın II. Asurnasirpal'in eşine ait olduğu ve oraya daha sonra başka bir ölünün konulamayacağı ve lahitinin yerinden çıkarılamayacağı, böylece cenaze sunularını başka ruhlarla paylaşmayacağı kayıtlıdır:

“Asur kralı II. Asurnasirpal'in kraliçesi ve Asur kralı III. Salmanassar'ın annesi Mullissu-mukannişat-Ninua'ya aittir. Buraya daha sonra ister bir saray hanımefendisi ister bir kraliçe olsun kimse giremez, ne de bu lahiti yerinden çıkartılamaz. Onun yerinde onun ruhu diğer ruhlarla birlikte cenaze sunularını almayacak. Şamaş ve Ereškigal tabusudur”²⁰.

Yeni Asur dönemine tarihlenen ve kraliyet ailesine ait bir cenaze töreni tabletinden ise ölen kişinin yağlandığı anlaşılmaktadır:

“Babamı krallara layık yağladım, yavaşça o gizemli mezara koydum. Onun sert bronzdan dinlendiği yeri ve güçlü bir büyü için dökümden lahit girişini mühürledim. Altın ve gümüş nesnelere, bir mezara layık her şey, eskiden sevdiği regalia²¹, Şamaş'a gösterdim ve babamla mezara yerleştirdim. Asil Anunnaki ve yer altında yaşayan ruhlara hediyeler sundum”²².

Kralların cenazesi dini bir alay eşliğinde mezara kadar götürülüyordu. Mezarda cenaze cübbesiyle, güç ve paye alametleri ile kralın yanına verilen değerli eşyalarla beraber tabuta yatırılıyor ve mezara yerleştiriliyordu²³. Yukarıda bahsetmiş olduğumuz kralın cenaze ritüelinde kurban kesilerek mezara koyulduğu belirtilmektedir: *“... Gılgamış'a binilmeyen atlar boğazladım ve onları mezara koydum”*. Belgede mezara bırakılan eşyalar ifade edilirken de 10 at, 30 öküz ve 300 koyun sayılmaktadır²⁴.

Ölü bir insanın ruhuna ețemmu (Sumerce GIDİM) adı verilirdi. Tıpkı tanrıların kültüründe “fiziksel” ihtiyaçlarının karşılanması gibi özellikle görüntüleri/ingeleri önünde düzenli olarak yemek sunuları yapılması gerekiyordu, bu yüzden ölülerin ruhlarının ihtiyaçları karşılanmıştır. Bir ölünün ruhunun bakımından sorumlu kişi pāqudu (LÚ.SAG.

¹⁷ Hussein 2016, 25.

¹⁸ Curtis 2013, 23.

¹⁹ Oates ve Oates 2001, 82.

²⁰ Oates ve Oates 2001, 85.

²¹ Şık kıyafet, krallık sembolleri.

²² Ginnis 1987, 4.

²³ Cancik-Kirschbaum 2004, 144.

²⁴ Ginnis 1987, 5.

ÈN.TAR) olarak biliniyordu ve çoğu durumda ölen kişinin akrabası olmuştur. Bir ruhun ihtiyaçları karşılanmazsa, dünyayı dolaşıp yaşayanları rahatsız eder düşüncesi vardı²⁵. KTS 24: 7'de “*iblisler ve hayaletler yüzünden sefiliz*” ifadesi geçmektedir. BIN 4, 96: 19'da ise ölülerin ruhlarının yatıştırılmasının önemi vurgulanmaktadır: “*Tanrıların ve ölülerin ruhlarını yatıştırarak şekilde davranıldı, böylece yok olmam*”²⁶.

Mezopotamyalılar “hayalet/ruh” kelimesi ile “ölü kişi” terimini birbirinin yerine kullanmışlardır. Sunular kesintisiz yapıldığı sürece, bir hayalet az ya da çok barışçıl kalacaktır. Ölülerin ruhu, uygun mezar/gömü ritüelleri düzenlenmediği veya cenaze töreni sunularından paylarını almadıkları zaman yaşayanları rahatsız etmek için geri dönerlerdi. Dünyayı dolaşmalarına ve intikam alma eylemlerine son vermek amacıyla hayaletler sunular ile yatıştırılırdı. Bunlar düzenli olarak ölülere verilenler ile aynıydı. Sunular genellikle çeşitli su türleri, sirke, sulandırılmış bira, küller, ekmeğe veya undan oluşurdu²⁷.

Efsun metinleri yaşamı rahatsız eden ruhlara yol açabilecek ihmal biçimlerini özetlerken, genellikle pāqıdu tarafından verilen temel hizmetlerin bir listesini dolaylı olarak sağlar. Bunlar arasında “*cenaze sunularını yapma*”, “*su dökme*” ve “*adın çağrılması*” yer alıyordu. Ayrıca Asurbanipal'ın Elam krallarının mezarlarını açtığını ve kalıntılarını Asur'a götürdüğünü ifade ettiği metinden de bilgi ediniyoruz: “*Onların ruhlarına huzursuzluk getirdim. Onları cenaze sunularından ve su dökücülerinden mahrum ettim*”²⁸. SAA II, 6'da da ölenin hayaletinin susattırılmaması gerektiği vurgulanmaktadır: “*Yukarıda, sizin hayatınıza sahip olabilirler; aşağıda, ölüler diyarında, sizin hayaletinize suya susatmış olabilirler*”²⁹. Ölen kişinin adının (şumu) çağrılması ise kültürün önemli bir parçası gibi görünmektedir. İsme verilen vurgu, isimlerinin yazılı olarak saklanması için her dönem krallarının sıkça dile getirdiği arzusuyla karşılaştırılabilir. Pāqıdu'nun ölümden sonra bireyin ismini canlı tutma ihtiyacı, evlatlarının arzusunda önemli bir unsur olabilir³⁰.

2. Mezarlar

Asurlular ölülerini çoğunlukla saray veya konutların içinde yer alan bazı odaların tabanının altına gömmüşlerdir³¹. Asurlular'ın düşüncesinde ölen kişi ölüler diyarında ruh şeklinde yaşamaya devam ediyordu. Ölen kişinin yaşayan yakınları tarafından bu ruhlara yiyecek ve içecek verilmesi zorunluydu. Ölüler hala ailenin bir parçası olarak düşünülmekteydi ve bundan dolayı evlerin içine, zemine defnedilmişlerdir. Asurlular mezarların ölüler diyarına açılan bir kapı olduğuna inanmışlardır. Mezar sayesinde ölen kişi yeraltındaki yeni mekânına giderken beslenebiliyor ve orada yaşamında kullanması için yanına yiyecek, içecek ve özel eşyaları yerleştiriliyordu³².

Yukarıda da değindiğimiz gibi mezarların çoğu özel evlerde keşfedilmiştir. Bu durum ev kullanımdayken zeminin altına veya genellikle mezar odalarına gömülme şeklinde yorumlanmaktadır. Ancak mezar odalarının hangi inşaat dönemine ait olduğu her zaman net değildir. Eski tapınakların ve sarayların içinde veya hemen dışında kısmen ya da tamamen kullanımdan çıktıktan sonra bir başka mezar grubu daha bulunmuştur. MÖ 9. yüzyılda inşa edilmiş ve büyük ölçüde yenilenmiş olan şehir surlarının yakınında da çok sayıda mezar bulunmuştur. Bunlardan bazıları yine evlerin içinde yer almaktadır. Diğerlerinin mimari zemin planları ile hiçbir bağlantısı yoktur. Dolayısıyla bu

²⁵ Bayliss 1973, 116

²⁶ Gelb, Jacobsen, Landsberger ve Oppenheim 2004, 397.

²⁷ Nemet ve Nejat 2002, 205.

²⁸ Bayliss 1973, 117.

²⁹ Parpola ve Watanabe 1988, 49.

³⁰ Bayliss 1973, 117.

³¹ Sevin 1999, 154.

³² Matney, MacGinnis, Wicke ve Köroğlu 2017, 109.

mezarların evlerdeki normal gömme pratiğinden farklı olduğu görülmektedir³³.

Asurlular'da mezar türleri basit-toprak mezar, küp, tuğla-sandık, lahit ve oda-mezar gibi oldukça çeşitlilik göstermekteydi³⁴. Gömme şeklinin değişiklik göstermesinde ailenin ekonomik durumu etkili olmuştur. Zengin ailelerin ölüleri çoğunlukla dik bir tünelle inilen mahzenlere gömülmüştür. Buraya cenaze kefeni sarılarak sırtüstü yerleştirilir ve etrafına mezar hediyeleri sıralanırdı. Mezara daha sonra başka cenaze gömülecekse, eski kemikler hediyelerle beraber odanın başka bir yerine taşınırdı. Daha mütevazı mezarlar odaların zemininde yer alıyordu ve bunlar kerpiç tuğladan basit mezarlardı. Gömme şeklinin en sade şekli ise toprağa kazılan basit mezarlardı. Ceset önce kefenlenir, sonra da topraktan korunsun diye kamış hasıra sarılırdı. Korumayı sağlamlaştırmak için bazen de ölünün altına veya üstüne büyük çömlek kırığı parçaları yerleştirilirdi. Böylece basit bir tabut yapılırdı. Özellikle çocuklar tek parça kap içine cenin pozisyonunda yerleştirilerek gömülüyordu³⁵.

Mezarlar arasında en dikkat çekici olanı, bir nevi ölü evi olan oda-mezarlardır. Oda-mezar geleneği Eski Asur Dönemi'nde başlamış, Orta Asur'da yaygınlık kazanmış ve Yeni Asur Dönemi'nde ise oldukça gelişim göstermiştir. Bu mezar tipindeki amaç, bütün aile veya sülale için daimî bir ölü evi yapmaktır. Odaların içine ölen kişinin yerleştirilmesi çeşitlilik göstermekteydi. Bazen ceset odanın tabanının altına gömülür, bazı durumlarda da pişmiş toprak sanduka içine yerleştirilir veya sadece odanın tabanına yatırılırdı. Cenaze töreni sırasında odayı aydınlatmak için lamba kullanılmıştır. Duvarlara bu lambaları yerleştirmek için küçük nişler yapılmıştır³⁶. Ayrıca Asur mezarları arasında bir tane ölünün kalıntılarının bulunduğu mezarlar olsa da çoğunlukla birden fazla bireyin kalıntılarını içermektedir. Mezarın içinde bölümlere ayrılmayan yerlerde önceki gömüler daha sonraki cesetlere yer açmak amacıyla bir kenara bırakılmıştır veya bir köşeye yerleştirilmiştir. Mezarlar muhtemelen birden fazla nesil için kullanılmıştır³⁷.

Mezar odaları kaya, taş, kerpiç ve tuğladan inşa edilmiş olup, çatıları kerpiç veya tuğla kemerlerle örtülmüşlerdir. Kemerlerin Eski Asur Dönemi'ne tarihlenenlerine "*sahte kemerliler*" (Resim-1), Orta ve Yeni Asur'a ait olanlarına ise "*gerçek kemerliler*" (Resim-2) adı verilmektedir. Bindirme tekniğiyle yapılmış olan eski kemerli odalar, Orta ve Yeni Asur dönemlerinin prototipidir. Yeni Asur kemerli oda-mezarlarının önünde çukur şeklinde birer dromos bulunmaktadır ve odaların boyutları 1 m ile 1.60 m arasında değişiklik göstermektedir. Bunların yükseklikleri ise 1 m ile 1.25 m arasındadır. Gerçek kemerli oda-mezarları yapım tekniğine göre iki çeşide ayrılmaktadır. Orta Asur Dönemi'nde yapılmaya başlayan ilk çeşidinde kemer radyal olarak yerleştirilmiş tuğlalarla inşa edilmiştir. Bunlarında önünde dromoslar yer almaktadır ve yarım daire veya parabol şeklindeki kemer dik biçimde örülmüş olan duvarın üzerine yapılmıştır. Tek ya da nadiren birkaç odası olan bu dönem mezarlarının boyutları oldukça farklılık göstermekte olup, 4.25 2.20 m ile 1 1.18 m arasında değişmektedir. Yükseklikleri ise 1.35 m ile 1.98 m boyutlarında arasında farklılık göstermektedir. Gerçek kemerli oda-mezarlarda Yeni Asur Dönemi'nde görülen kemer tekniği ise özel tuğla ve yeni bir örgü şeklidir³⁸.

Orta Asur mezarlarının çoğu, Ass 13736 numaralı mezarda olduğu gibi kısmen geniş ve neredeyse kare bir odaya izin veren, geleneksel bindirme kemerlidir. Diğer mezarlarda Ass 13707 örneğinde görülen parabolik profili olan bir kemer vardır (Resim-3). Bunlarda eğri zeminde başlar. Kasanın farklı yapısı nedeniyle bu odalar her zaman biraz daha dardır. Bu tür bir yer planı sonraki Yeni Asur Dönemi'nde tipik ve çok yaygındır. Orta Asur

³³ Hausleiter 1999, 131.

³⁴ Sevin 1999, 154.

³⁵ Matney, MacGinnis, Wicke ve Köroğlu 2017, 109-110.

³⁶ Sevin 1999, 154-155.

³⁷ Hausleiter 1999, 130.

³⁸ Sevin 1999, 156-157.

Dönemi'nde yukarıda bahsettiğimiz lamba nişleri ortaya çıkar, ancak bunlar Yeni Asur Dönemi'nde olduğu gibi standart değildir. Orta Asur mezarlarından bir tanesi zengin buluntularından dolayı iyi bilinen "Mezar 45" /Ass 14630'dur³⁹.

Mezar 4540 20. yüzyılın başlarında Almanlar tarafından Asur'da kazılan 1000'den fazla Orta Asur özel mezarlarının en zenginiydi. Girişi mühürlü olarak bulunan tuğla mezar, 2,5 x 1,5 m ölçülerinde tonozlu dikdörtgen şeklinde bir mezar odasından oluşmaktadır. Birkaç kuşağı içeren mezarda dokuz yetişkin ve bir çocuk olmak üzere on iskelet bulunmaktadır ve kare bir girişle odaya doğru ilerlenmektedir. Mezar topluluğunda küpeler, kolyeler, altından ve yarı değerli taşlardan boncuklar gibi mücevher parçaları, fildişi kaplar, taraklar ve iğneler, alçıtaşı kaplar ve tek bir adet lapis lazuli mühür bulunmuştur⁴¹. Mezardaki iskeletler son iki tanesi hariç tamamen bozuktur. Özellikle de sağ taraftaki iki kişinin boyunluklarla ve altın süslemelerle süslediği tespit edilmiştir (Resim-4). Ayrıca kapının yakınında bulunan iki kapta kurum katmanı izleri vardır. Bu kapların lamba olarak kullanıldığı anlaşılmaktadır. Törenin sonunda, cesetler döşenip, her şey düzenlendiğinde ve aile üyeleri odayı terk ederken lambalar kapıya yakın yerleştirilmiş olmalı. Zira burada lamba yerleştirecek niş yoktur⁴².

Yeni Asur Dönemi'nde ise Ass 14839 numaralı mezarda olduğu gibi oda tipleri az-çok standarttır. Dar tarafta geriye doğru bir niş vardır ve çoğu durumda taban, düşük tuğla duvarlarla birkaç bölüme ayrılmıştır. Genellikle geniş kenarların dikey duvarlarında kemer durmaktadır. Ass 14797 numaralı mezar da sol ve sağda iki bölüm, arkada en az on kişinin kemikleri, mezar eşyaları ve ortada boş bir geçiş yolu olduğu görülmektedir (Resim-5). Bölmeler kemikle doldurulmuştur. Dar kısımda geriye doğru bir niş bulunmaktadır. Aslında bu nişler duvardaki deliklerdir ve dışarıdan bir tuğla ile kapatılmıştır. Böyle yapılmasının sebebi muhtemelen odaya dışarıdan yaklaşmanın kolay olmasıydı. Belki de birileri odaya girmeden hemen önce yeni bir lamba getirilirdi. Dahası nişlerdeki tüm kapların lamba olup olmadığından emin değiliz. Bu kaplarla gıdalar zaman zaman yenilenmiş olabilir. Sol nişteki kesinlikle bir lambadır, fakat sağdaki kâseler farklı görünmektedir. Kadeh şeklindeki kabın arkasında üst üste üç kâse vardır ve üst kabın içinde garip bir şey bulunmaktadır⁴³.

Bir sonraki değişiklik odanın bölümlere ayrılmamasıdır. Bunun yerine tabutlar kullanılmıştır. Küvet şeklindeki tabutlara ortalama altı kişi gömülmüştür. Bu oda çeşidi başka bir varyasyondur. Duvar ana odaya bağlı olmadığı ve duvarlar çok daha ince olduğu için bunun sonradan yapılmış bir ilave olduğu açıktır. Dahası çatı farklı bir şekilde yapılmıştır. Çatı bir kemerdir, fakat teknik olarak ana odadaki gibi normal bir kemer değildir. Ana bölmede, tuğla tabakaları uzunlamasına eksene paraleldir. Tonoz enine bir ekseninde tuğla katmanlarında inşa edilmiş olup, dar tarafa doğru geriye yaslanıp, ana odadaki duvarda son bulmaktadır. Mezar 10907 bu teknikte yapılan tonozlu (kemerli) bir başka örnektir. Tonoz duvara geriye doğru eğilir. İlgi çekici olan yapının zeminine tuğla döşenmiştir⁴⁴.

Yukarıda bahsetmiş olduğumuz küvet şeklindeki mezarlar Asur'da Orta ve Yeni Asur dönemlerine tarihlenen

³⁹ Pedde 2012, 95.

⁴⁰ Mezar odasında hiçbir metin referansı bulunmamasına rağmen, deliller Mezar 45'in Bābu-aha-iddina adlı yüksek dereceli bir Asur görevlisinin ailesine ait olduğunu göstermektedir. Hane halkının idaresine ilişkin tabletler mezarın üstündeki iki noktada, doğrudan giriş boşluğu üzerinde kazılmıştır. Çevrede muhtemelen büyük bir özel konuta ait olan kerpiç ve taş temeller de bulunmuştur ve Asur'daki karşılaştırmalı arkeolojik veriler, hane halkı arşivlerinin aile mezarının üzerindeki mesken odalarda saklandığını göstermektedir. Bābu-aha-iddina arşiv bilgilerinden dolayı 13. yüzyıl ortalarında I. Salmanassar döneminde en güçlü ikinci yetkili olarak tanımlanmıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz. (Feldman 2006, 23).

⁴¹ Feldman 2006, 21-23.

⁴² Pedde 2012, 95.

⁴³ Pedde 2012, 95-96.

⁴⁴ Pedde 2012, 96.

mezarlarda bulunmuştur. Küvet şeklindeki tabutlar iki parçadan oluşabilmektedir. Bu Asur'da çok yaygın bir kullanımdır. Bunun anlamı ise, ağır küvet tabutların bu şekilde taşınmasının daha kolay olmasıdır⁴⁵. Nimrud kraliçelerinin mezarlarında yapılan kazılarda da bronz tabutlar tespit edilmiştir (Resim-6). Mezar-III'te bunlardan 3 adet bulunmuştur. Küvet tipi lahitlerin ilki gömme odasının kapısının sağ kanadına doğru düz ucu ile birlikte doğu duvarına karşı yerleştirilmiştir. Daha sonra onun yanında ikincisi ele geçmiştir. Tabut 2'nin batısında aynı seviyede üçüncüsü keşfedilmiştir. Bunun yuvarlak ucu kapının sol kanadına karşı yönlendirilmiştir. Üç tabut da çok benzer şekilde yapılmıştır. Her biri perçinlerle birleştirilen bronz levhalardan yapılmıştır. Kısa kenarların bir tarafı düz diğeri ise yuvarlak şekildedir. Her iki uçta da dikey kulplar vardır. Alt kısmı perçinlerle yanlara tutturulmuştur. En iyi korunmuş olan Tabut-1'in yüksekliği 55 cm, uzunluğu 103 cm, genişliği ise 50 cm ebatlarındadır. Tabut-2 ise 57 cm yüksekliğinde, 104 cm uzunluğunda, 49 cm genişliğindedir. Tabut-3 bunlardan biraz daha büyük olup, 68 cm yüksekliğinde, 147 cm uzunluğunda ve 57 cm genişliğindedir. Üç bronz tabutta da bulunan nesnelerin çoğu bakır korozyon ile temas ederek lekelenmiştir⁴⁶. Arkeolojik veriler Geç Asur Dönemi'nde bronz tabutların Mezopotamya'nın çeşitli yerlerinde kullanıldığını göstermektedir. Örneğin Ur'da ele geçen tabutlar sekizinci ve yedinci yüzyıllara tarihlenmektedir. Ur'da 1925-26 kazı sezonunda 2 adet bronz tabut bulunmuştur. Her bir tabuta bir kadının vücudu keten ve yünlü kumaşlarla sarılmış şekilde yerleştirilmiştir⁴⁷.

Tabut ve lahitlere birden fazla birey yerleştirilmiştir. Örneğin Nimrud'da Mezar-I'de yaşlı yetişkin kadınların kalıntılarını içeren iki adet kil tabut bulunmuştur. Mezar-II ise aynı şekilde taş lahit içine yerleştirilmiş iki kadın iskeletinin kalıntılarını içermektedir. Mezar-III'te ise boş bir lahit ve yukarıda bahsettiğimiz 3 bronz tabut bulunmuştur. Tabut-1'de yetişkin bir kadın ve çok sayıda çocuğun kalıntıları yer almaktadır. Tabut-3'te ise 5 ila 6 yetişkin erkek ve kadının kısmi, parça parça kalıntıları keşfedilmiştir. Tabut-2'de genç bir kadın ve çocuğa ait kemikler yer almaktadır⁴⁸. Bu tabutta kraliçe Hama'nın yanında yer alan kemiklerin bir çocuğa ait iskelet olduğu tartışmalıdır. Tabutta çocuğa ait diş kalıntıları bulunmamaktadır. Diğer taraftan en az yedi bireyin kalıntılarını içeren Tabut-1'de çocuklar dişleriyle kaydedilmiştir. Çocukların iskeletlerinden ikisi hem kemik hem de diş parçalarıyla tanımlanmıştır⁴⁹.

Asur'da bilinen en büyük özel mezar ise Ass 15651'dir (Resim-7). Birbiri ardına üç odalı, ikisi uzunlamasına ve üçüncüsü çapraz bir sistemdedir. Bunlar birbiriyle bağlantılıdır, ancak her biri ayrı duvarda inşa edilmiştir. Soldaki biraz daha küçük olmakla beraber sol ve ortada olan neredeyse aynı şekle sahiptir. Sağdaki ek gibi görünmekte olup, bunun yönünün evin büyüklüğü ve ebatlarıyla ilgisi olabilir. Üç odanın tamamı yaklaşık 2.30 m uzunluğunda tabutlar içermektedir. Tabutlar o kadar büyüktür ki, onları girişlerden inşa edilen odalara taşımak imkânsızdı. Üstelik bunlar odalara tam olarak uymaktadır. Bu durum doğru ölçekte üretildikleri ve duvarlar inşa edildiğinde yerlerine yerleştirildikleri anlamına gelir. Ayrıca tabutların büyüklükleri bir tane değil birçok cenaze için planlandıklarını göstermektedir⁵⁰.

Yeni Asur Dönemi'ne tarihlenen iç ve dış şehir surları arasındaki boşluklarda da birçok mezar kazılmıştır. Bu durum iç duvarın kullanılmadığına dair bir kanıttır. Boş alan bir yaşam alanı ve mezarlık yeri olarak kullanılmıştır. Gelecekte bu yeni mezarların hepsinin, yeni evlerin altında veya bazılarının bir mezarlığın parçası olup olmadığı tespit edilecektir. Diğer taraftan Yeni Asur küp mezarlarının dağılımı da farklıdır. Bunlardan terasta

⁴⁵ Pedde 2010, 914.

⁴⁶ Hussein 2016, 28-29.

⁴⁷ Curtis 1983, 87-88.

⁴⁸ Spurrier 2017, 151.

⁴⁹ Spurrier 2017, 160-162.

⁵⁰ Pedde 2012, 96-97.

bulunmamaktadır, ancak birkaçı iç duvarda yer almaktadır⁵¹. Nimrud'da yapılan kazılarda özel evlerden birinde 1.2 metre yüksekliğinde depolama küpü ele geçmiştir. Asur'daki evlerde de çocuk iskeletlerini içeren benzer küpler bulunmuştur. Mallowan'a göre bu küp Yeni Asur Dönemi'nde de benzer bir amaç için kullanılmış olabilir⁵². Şaşırtıcı olan buluntular ise Yeni Asur çifte küp mezarlarıdır. Çifte küp mezarların sayısı çok fazla değildir, fakat şehir duvarı bölgesinde yoğunlaşmış durumdadır. Tamamen farklı olan tür ise Yeni Asur çanak-çömlek mezarlarıdır. Bunlar Orta Asur Dönemi'nde olduğu gibi çok olup, kasabada ve duvarların arasındaki alanda kazılmıştır. İç ve dış şehir surları arasındaki evler ve mezarların, 8. yüzyılın sonunda ve 7. yüzyılda iç duvarların artık kullanılmadığı zamanlarda yapıldığı açıktır⁵³.

Asur kralları ise cesetlerini çoğunlukla Asur şehrindeki I. Adad-nirari'nin sarayı olan Eski Saray'ın güneydoğusunda, taban altına inşa ettirdikleri oda-mezarlara yerleştirmişlerdir⁵⁴. Asur'da saray mahallesinde yapılan kazı çalışmalarında 5 adet kraliyet mezarı bulunmuştur. Oda şeklinde yapılmış olan mezarlara yukarıdan aşağıya doğru dik rampalar veya geçitlerle inilmektedir. Mezarlar büyük bir taş kapıyla kapatılmış tonozlu yanmış tuğla odalardan oluşmaktadır. Kraliyet sakinlerinin isimleri her lahit üzerinde birden fazla yere yazılmıştır. Bunlardan üçü bir araya getirilmiş ve okunmuştur. Mezarlardan birinde I. Tiglat-pileser'in oğlu Aşur-bel-kala'nın bedenini içerdiği kanıtlanmıştır. Diğer bir mezar III. Asurnasirpal'e, üçüncüsü ise Semiramis'in eşi olan Şamşi-Adad'a aittir. Böylece tarihlenmesi on birinci yüzyıldan dokuzuncu yüzyıla kadar uzanmaktadır. Mezarlarda yağmalama çok sistematik yapılmıştır, cesetlerden ve cenaze mobilyalarından hiçbir iz bulunamamıştır⁵⁵. Bunların en büyüğü V. Şamşi-Adad'a ait olup, 8.96 3.40 m ebatlarındadır. Kral mezarları halk mezarlarından sadece boyutları, özenli planları ve işçilikleri yönleriyle ayrılmaktadır. Krallar kural olarak halklarıyla aynı gömülmüşlerdir. Oda-mezarlarda kralların cesetleri çoğunlukla bazalttan yapılmış tekneler içine yerleştirilmiştir. Tekneler üzerinde ise yazıtlara yer verilmiştir⁵⁶. Ayrıca kralların Asur şehrine gömülme geleneğinin olduğu tahmin edilmektedir. Zira Asarhaddon ve Asurbanipal'in mezarları başkentlerde değil Asur şehrindeydi. Asurbanipal daha yaşarken mezarını inşa ettirmişti⁵⁷. Ancak kraliyet kraliçeleri, Asur'un dini başkentine krallar ile birlikte gömülmemişlerdir. Onlar saraylarındaki bêtānu⁵⁸ yani sarayın içindeki belirli bir binanın tabanının altına defnedilmişlerdir. Kraliçeler öldükten sonra da yaşamda olduğu gibi, kraliyet sarayının iç alanını yönetiyorlar düşüncesi hâkimdi⁵⁹.

3. Mezar Eşyaları

Bireysel mezar eşyası, çeşitli nedenlerden bırakılmış olabilir. Örneğin, ölenlerin şahsi mülkiyeti olarak kalmış olabilir ve böylece kendini temsil etme biçimi olarak hareket eder. Bunlar başkalarının ölümü nasıl düşündüğünü işaret eden, yas tutanların armağanı veya sunuları olabilirler ya da öbür dünya için gerekli görülen ekipmanı oluşturabilirler. Ancak kesin olan şey, onların yaşayanlar tarafından biriktirilmiş olmaları ve bu nedenle bir şekilde ölen kişinin dünyasının ötesindeki gerçek dünyayı temsil etmeleridir. Benzer şekilde müdahalenin eylemi, ayinleri ve törenleriyle çeşitli katılımcıları kapsayan çarpıcı bir performans veya gösteri olarak anlaşılabilir. Cenaze törenlerinin analizi, sembolik eylemin analizidir. Çünkü cenaze törenleri ve ritüeller, yaşayanlar arasında

⁵¹ Pedde 2010, 915.

⁵² Mallowan 1966, 189.

⁵³ Pedde 2010, 916.

⁵⁴ Sevin 1999, 158.

⁵⁵ King 1915, 169.

⁵⁶ Sevin 1999, 158.

⁵⁷ Cancik- Kirschbaum 2004, 145.

⁵⁸ Bêtānu kelimesinin anlamı için bkz. (Gelb, Landsberger, Oppenheim ve Reiner 1965, 274).

⁵⁹ Spurrier 2017, 174.

toplumsal anlamın oluşturulmasına ve tartışılmasına yardımcı olur⁶⁰.

Mezara eşya koymanın birçok sebebi vardır. Mezar eşyalarının bazıları ölünün giysileri gibi çok özel ölene ait eşyalardır. İkinci bir eşya grubu da ölen kişinin ölüm sonrası hayata giderken veya yeni yaşamında kullanması amacıyla ya da ölümler diyarının sakinlerine hediye olarak verilen eşyaydı. Mezara eşya bırakmanın bir başka amacı ise ölünün ailesi ve arkadaşlarının cenaze merasiminde zenginliklerini sergilemek olabilir⁶¹.

Ayrıca mezar objeleri iki gruba ayrılarak incelenmelidir. Birinci grubu küpeler, bilezikler, fibulalar ve silahlar gibi kişisel eşyalar oluşturmaktadır. Ancak savaşçı olan Asurlular'ın mezarlarında silahların nadir olması şaşırtıcıdır. Sadece 24 mezarda ok uçları, 16 tanesinde bıçak, 8 mezarda hançer ve 2 adedinde de mızrak ucu bulunmuştur. İkinci nesne grubu cenaze törenine ait olan, özellikle şişeler ve kâselerdir. Diğer taraftan ölü insanla birlikte çeşitli taş ve frit incilerinin, bazen de her bir rengin sadece bir incisinin verilmesi ilginçtir. Muhtemelen taşın renginin özel bir ritüel anlamı vardır⁶². Mezara bırakılan kişisel eşyalar arasında çeşitli giysi türleri bulunmaktadır. Bunlar arasında çeşitli elbiseler, başlık, şal, ceket, sandalet yer almaktadır. Kraliyet ailesine ait cenaze ritüelini anlatan tablette bunlar ayrıntılarıyla kaydedilmiştir:

"... 16 başlık, 5 şiknu-giysisi, 15 birçok şaharratu-giysisi, 8 birçok bit-ahi giysisi, 6 şipirtu-giysisi, 4 çift sandalet, 5 örtü, 5 şal, 5 alt giysisi, 3 gamidu-giysisi, 4 beyaz başlık, 4 birçok şaharratu-giysisi, 4 birçok bit-ahi giysisi, 4 şiknu-giysisi..."

*1 adet kaide üzerinde heykel, 1 altın Elam başlığı, 4 kırmızı kisutu-giysisi, 4 alt giysisi, 4 ceket..."*⁶³.

Kadın mezarlarına ise yüzük, küpe, bilezik gibi takılar ile ayna, tarak, makyaj kutusu vs. kadın süs eşyaları bırakılmıştır. Örneğin kraliçe Yaba'nın mezarında bulunanlar arasında taç, diadem, kâse, şişe, aynalar, küpeler, kolye ve gerdanlıklar, saç takıları, bilezikler, yüzükler, halhallar ve mühür yer almaktadır⁶⁴.

Mezar eşyalarının çoğunluğunu seramik kaplar oluşturmaktadır. Örneğin Asur'da kazılan en büyük özel mezar olan Ass 15651'de bulunan 295 mezar objesinin 212 tanesi kaptır⁶⁵. Bunlar normalde ölü bireyin yeraltına uzun seyahatleri için yiyecek ve içecek kapları olarak yorumlanır; aynı zamanda yeraltı tanrıları için bazı armağanları da içermiş olabilirler. Bunların bazılarında tahıl kalıntıları bulunmuştur. Kapların mezardaki konumuna bakıldığında ise bunlar genellikle ölünün ağzına yakın konumdadır. Ölünün ağzına yakın bırakılan bir kâse içme kabı olarak işlev göstermiştir⁶⁶.

Çivi yazılı belgeler ile arkeolojik bulgulardan mezar eşyaları arasında mobilyaların da bulunduğu anlaşılmaktadır. Asur kraliyet ailesine ait bir cenaze töreninin kayıtlı olduğu belgede mezara bırakılan eşyalar arasında halı ve yatak bulunmaktadır. Belgenin ilgili kısmı şöyledir: *"1 siyah kenarlıklı halı, tabaklar, 1 altın kappu-tabağı, 2 altın zincir, 2 gümüş kupa, 10 at, 30 öküz, 300 koyun hepsi Urartu kralının, 1 bronz ayaklı yatak..."*⁶⁷. Nimrud'da Mezar-II'de de çeşitli bakır borular bulunmuştur. Bunlar silindir şeklindedir ve bir ucu kapalıdır. Bu parçalar muhtemelen tahta bir mobilyanın kaplama ayaklarıdır⁶⁸.

⁶⁰ Feldman 2006, 24.

⁶¹ Black ve Green 2003, 174-175.

⁶² Pedde 2010, 916-917.

⁶³ Ginnis 1987, 4-5.

⁶⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. (Hussein 2016, 14-25).

⁶⁵ Pedde 2010, 915.

⁶⁶ Hausleiter 1999, 135.

⁶⁷ Ginnis 1987, 5.

⁶⁸ Curtis 2008, 249-250.

Sonuç

Asurlular'da ölen kişinin bundan sonraki yaşam yeri olan ölüer diyarına yolculuğunun rahat geçmesi ve ruh olarak sürdürdüğü yeni yaşamında rahat etmesi için cenaze ritüellerine büyük önem verildiği anlaşılmaktadır. Yapılan ritüellerde öncelikle ölüün hazırlanması yer almaktadır. Ceset önce yağlanmış, ardından da bugünkü tabirle kefenlenmiştir. Gömme işlemi gerçekleştirilmeden önce hazırlanan ölü sergilenmiştir. Gömme işleminin ardından sosyolojik bir olgu olan yas tutma töreni düzenlenmiştir. Günümüzde olduğu gibi cenaze evinde muhtemelen yemek verilmiştir. Nitekim çivi yazılı belgelerde bu geleneğe atıf yapılmaktadır. Yapılan ritüellerde ölen kişinin zengin, fakir ya da soylu olup-olmadığının bir önemi olmadığı anlaşılmaktadır. Gerçekleştirilen ritüeller toplumun her kesimine uygulanmaktadır. Ayrıca Eski, Orta ve Yeni Asur dönemlerinde aynı uygulamaların gerçekleştirildiği görülmektedir.

Asur mezar türlerine baktığımızda ise basit-toprak mezar, küp, tuğla-sandık, lahit ve oda-mezar gibi oldukça çeşitlilik gösterdiği görülmektedir. Bu türlerin en yaygın olanı oda-mezarlardır. Ölen aile fertleri evlerin altına, tabana gömülmüşlerdir. Söz konusu mezar türünün yaygın olmasında Asur inancı etkilidir. Asur inancına göre, ölen kişi ölüer diyarında ruh şeklinde yaşamaya devam etmekteydi. Ölen kişinin hayatta kalan yakınları tarafından bu ruhlara yiyecek ve içecek verilmesi gerekiyordu. Bundan dolayı ölen aile bireyleri evlerin içine, zemine defnedilmişlerdir. Mezarlara genellikle birden fazla kişi gömülmüştür. Hatta mezarlar birkaç nesle ait iskeletleri içermektedir. Tabut kullanma geleneğinin var olduğu da arkeolojik kazılarla tespit edilmiştir. Tabut kullanımı özellikle Yeni Asur Dönemi'nde yaygınlık kazanmıştır.

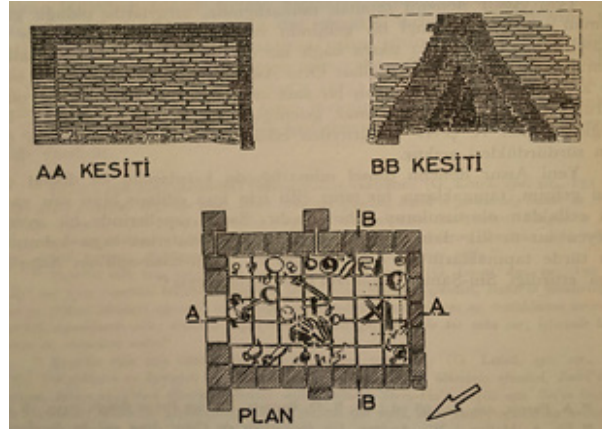
Ölümden sonra yaşamın devam ettiği yani ahiret inancı olduğu için de ölüün kişisel eşyaları mezara bırakılmıştır. Kişisel eşyaların arasında kıyafetler, süs ve ziynet eşyaları, mühürler, silahlar vs. olduğu gibi mobilyalara da yer verilmiştir. Diğer taraftan mezara bırakılan eşyaların çoğunluğunu yiyecek-içecek kapları oluşturmaktadır. Mezara kişisel eşyalar ile yiyecek-içecek kaplarının yanı sıra ölüer diyarı tanrılarına yapılan sunular da bırakılmıştır.

Kaynakça

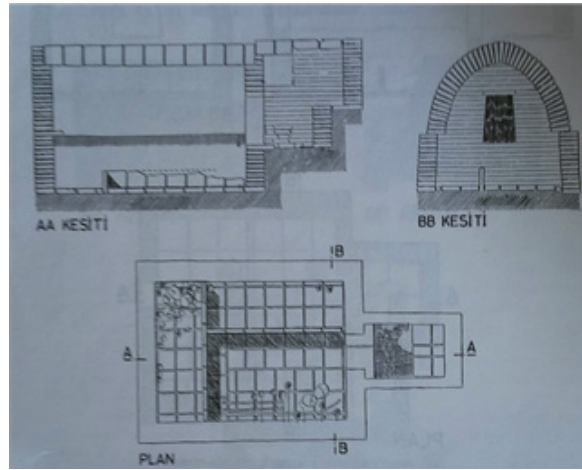
- Bayliss, M. (1973). The Cult of Dead Kin in Assyria and Babylonia. *Iraq*, 35 (2), 115-125.
- Biigs, R. D., Brinkman, J. A., Civil, M., Farber, W., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L., Reiner, E., Roth, M. T., Stolper, M. W. (2005). *The Assyrian Dictionary, 12/P, CAD (P)*. Chicago, Illinois: The Oriental Institute.
- Biigs, R. D., Brinkman, J. A., Civil, M., Farber, W., Gelb, I. J., Oppenheim, A. L., Reiner, E., Roth, M. T., Stolper, M. W. (2006). *The Assyrian Dictionary, 18/T, CAD (T)*. Chicago, Illinois: The Oriental Institute.
- Black, J., Green, A. (2003). *Mezopotamya Mitolojisi Sözlüğü-Tanrılar, İfritler, Semboller*, İstanbul: Aram Yayıncılık.
- Bottéro, J. (2003) *Mezopotamya Yazı, Akıl ve Tanrılar*. Mehmet Emin Özcan ve Ayten Er (Çev.). Ankara: Dost Kitabevi.
- Burcu, E., Akalın, E. (2008). Ölüm Olgusu Üzerine Sosyolojik Tartışmalar. *Türkiyat Araştırmaları*, 8 (Bahar), 29-54. URL: www.turkiyat.hacettepe.edu.tr/dergi/8Sayi.pdf.
- Cancik-Kirschbaum, E. *Asurlular. Aslı Yarbaş (Çev.)*. İzmir: İlya Kitabevi.
- Curtis, J. (1983). Late Assyrian Bronze Coffins. *Anatolian Studies*, 33, 85-95. DOI: 10.2307/3642696.
- Curtis, J. (2008). Observation on Selected Metal Objects from the Nimrud Tombs. *Proceedings of the Nimrud Conference 1th-13th March 2002, The British Museum*, 243-253.
- Curtis, J. (2013). *An Examination of Late Assyrian Metalwork with Special Reference to Nimrud*. Oxford: Oxbow Books.
- Erginer, G. (2004). Bir Halkbilimcinin Gözünden Ölüm. *Ölüm: Bir Topografya, Cogito*, 40, 286-293.
- Feldman, M. H. (2006). Assur Tomb 45 and the Birth of the Assyrian Empire. *BASOR*, 343, 21-43. URL: <https://www.jstor.org/stable/25066963>.
- Gelb, I. J., Landsberger, B., Oppenheim, A. L., Reiner, E. (1965). *The Assyrian Dictionary, 2/B-CAD (B)*. Chicago, Illinois: The Oriental Institute.
- Gelb, I. J., Jacobsen, T., Landsberger, B., Oppenheim, A. L. (2004). *The Assyrian Dictionary, 4/E, CAD (E)*. Chicago, Illinois: The Oriental Institute.
- Ginnis, J. Mc. (1987). A Neo-Assyrian Text Describing a Royal Funeral. *State Archives of Assyria Bulletin*, 1(1), 1-12. URL: <http://www.helsinki.fi/science/saa/saab.html>.
- Hausleiter, A. (1999). *Graves, Chronology and Ceramics: Some Considerations on Neo-Assyrian Assur, Iron Age Pottery*. Münster: Ugarit-Verlag, 126-147.

- Hussein, M. M. (2016). *Nimrud/The Queens' Tombs*. Chicago: The Oriental Institute.
- Kahya, Ö. (2018). Ölüm Sonrası Hayat: Sümerce Metinlerde Öteki Dünya. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 37 (63), 49-76. DOI: 10.1501/Tarar_0000000677.
- King, L. W. (1915). Royal Tomb in Mesopotamia and Egypt: A Comparison Suggested by Some Recent Discoveries. *The Journal of Egyptian Archaeology*, 2(3), 168-172.
- Larsen, M. T. (2010). *Kültepe Tabletleri VI-a*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Mallowan, M. E. L. (1966). *Nimrud and Its Remains*, Vol. 1. London: COLLINS.
- Matney, T., MacGinnis, J., Wicke, D., Koroğlu, K. (2017). *Ziyaret Tepe-Asur İmparatorluğu'nun Anadolu Sınırlarını Keşfederken*. İstanbul: Tekfen Vakfı.
- Nemet-Nejat, K. R. (2002). *Daily Life in Ancient Mesopotamia*, Massachusetts: Hendrickson Publishers.
- Oates, J., Oates, D. (2001). *Nimrud*. London: The British School of Archaeology in Iraq.
- Parıltı, U., Uhri, A. (2018). Geçmişten Günümüze Ölüm Olgusuna ve Ritüellere Bilimsel Yaklaşım. *TÜBA-AR*, 13-28. Doi: 10.22520/tubaar.2018.os.01.001
- Parpola, S., Watanabe, K. (1988). *State Archives of Assyria*, Vol. II/ SAA II. Helsinki: Helsinki University Press.
- Pedde, F. (2010). The Assur-Project: A New Analysis of the Middle and Neo-Assyrian Graves and Tombs. *Proceeding of the 6th ICAANE in Rome 2008*, 1. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 913-923.
- Pedde, F. (2012). The Assur Project: The Middle and Neo-Assyrian Graves and Tombs. *Proceeding of the 7th ICAANE in London 2010*, Vol. 1. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 93-108.
- Potts, D. T. (1997). *Mesopotamian Civilization*. London: The Athlone Press.
- Sevin, V. (1999). *Yeni Assur Sanatı-I Mimarlık*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Spurrier, T. L. (2017). Finding Hama: On the Identification of a Forgotten Queen Buried in the Nimrud Tombs. *Journal of Near Eastern Studies*, 76, 149-174. DOI: 10.1086/690911.
- Veenhof, K. R. (2017). *Kültepe Tabletleri VIII*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.

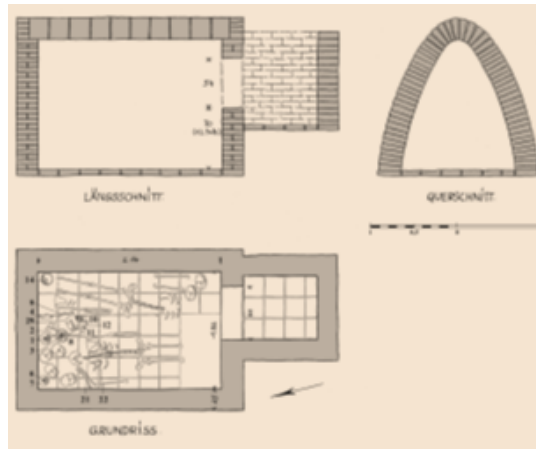
Resimler

Resim 1: Sahte kemerli oda-mezar (Sevin, 1999: 154).

Resim 2: Gerçek kemerli oda-mezar (Sevin, 1999: 156).

Resim 3: Orta Asur Mezarı Ass 13707 (Pedde, 2012: 101).

Resim 4: Orta Asur Dönemi'ne ait Mezar-45/Ass 14630 (Feldman, 2006: 22).

Resim 5: Yeni Asur Mezarı Ass 14797 (Pedde, 2012: 105).

Resim 6: Brozn tabut (Curtis, 1983: PLATE XXVI).

Resim 7: Yeni Asur mezarı Ass 15651 (Pedde, 2012: 108).